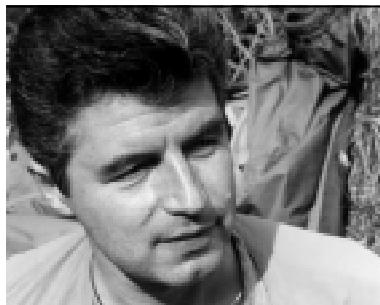

проза

проза

Леанід Дранько-Майсюк

...мог бы не ў паліцэйства ўпісацца,
а ў Германію паехаць!..

Вялізны чырвоны яблык

Два апавяданні

Дзень Хрышчэння Гасподняга

Апанас туптаў па хаце, з самым меншым сваім сынам Пятром зьбіраўся ў царкву.

Адарка, Апанасава жонка, лежачы на драўлянай канапцы, цвічыла яго як дзіця якое:

– Збоку ня стой, бо з боку нічога ня ўбачыш. Сунься бліжэй да бацюшкі. Малітвы і паклоны не прапускай. Отмані¹ съвечку, ды не вялікую, хопіць і маленъкай. І, крый Божа, у хор ня лезь, а то сваім голасам уладзіш² усю службу! Не забудзь вады святой узяць і “Ойча наш” тро разы прачытаць...

– Чаму тро? – скрывіў рот Апанас.

– За мяне, няроздаўбень, і за нашых большых сыноў!..

¹ Отмані – пастаў.

² Уладзіш – сапсуеш.

– За сыноў можна, а за цябе чытай, не чытай, адна халера будзе!

– Як і за цябе! – Адарка падумала, што б гэта яшчэ наказаць Апанасу і прыдумала:

– А з Чырвончыхай не здароўкайся! Хай першая, калі такая разумная, здароўкаеца... А як паздароўкаеца першая і папытгае пра мяне, дзе я і што раблю, то кажы ёй так: Адарка ў царкву не пайшла, бо ногі ёй баляць... Ну, што ты кублісься?!³

– Кажуха шукаю!

– Трасца мая, кажух пада мною! Узяла, каб мякчэй було ляжаць. На, выцяграй і ўбірайся!⁴

Апанас выцягнуў з-пад Адаркі кажух.

– Ну, во, зразу мулко стало! – прытворна застагнала Адарка. – Куды ты?! Кухліка вазьмі! Хіба ў жмені съятую воду панясеш?! А кухлік тут, у крэзанці⁵... Стайць на паліцы, на чырвоным сподку... Ды не на гэтым чырвоным, а на tym, які з краю трохі аббіты... Ага, гэты кухлік, з даликатным вечкам... Ды глядзі мне, не разьбі!

З Апанаса Адарка перакінулася на Пятра – хлопца гадоў на васемнаццаць, які щіхенъка сабе таптаўся ў парозе, на ўсе гузікі зашпіліўшы свой чорны паліцэйскі шынель.

– А ты што стаіш, ні зруху-ні духу! Дурань малы! Таксама там збоку хваста не падтульвай, а памаліся, як людзі моляцца, і бацюшку паслушай...

І зноў да Апанаса гукнула:

– Запар мне чаю!

Апанас запарыў чай і сказаў Адарцы:

– На, пі, каб табе галава адпала!

І тут жа рынуў у сенцы, за ім – Пятро.

– От, хворны!⁶ – паставіла вочы Адарка. – Каб на цябе нагла⁷ найшла!

Быў мароз, сынег так рыпаў пад нагамі, што здавалася ажно плакаў, але йшлося лёгка, а там, дзе снегу не было, то прыцішлі хаду, бо пачыналася каўзель.

– І чаго вы ўсё сварыцца, бацько? – падаў свой авечы голас Пятро.

– Гэта мы ўжо ня сварымся, сынку! Так, гаворым... От, як маладыя булі, от тады сварыліся! Ажно гай гуў! Як завіномся⁸ бувало, то свету белага ад сваркі ня бачым!

– Як да вайны, так і ўвойну, – уздыхнуў Пятро, пражылі разам да старасыці і нічога ў вас так і не ладавіцца!⁹

– Гэтак, сынку, не ладавіцца, але ты пра нас не погібай!¹⁰ Лепш думай пра сябе, пра сваю службу думай...

Трохі памаўчалі, ідучы.

– А што мне думаць, бацько... Я служу ў паліцыі, от і ўся мая думка...

– І службы! Не ў парцізаны ж було йсьці, такой зімой гібець у лесе!

Гібее сын Чырвончыхі, а толку?

³ Кублісься – марудзіш.

⁴ Убірайся – апранайся.

⁵ У крэзанці – у кухоннай шафে.

⁶ Хворны – паганы.

⁷ Нагла – съмерць.

⁸ Завіномся – завядземся, пачнем.

⁹ Не ладавіцца – ня йдзе на лад.

¹⁰ Не погібай – не трывожся.

– Можна було на фронт пайсьці...

– Ото ж твае два старэйшыя браты ў пайшлі на фронт! І дзе яны зараз?! Якая пара ўжо мінула, а ад іх ні знаку ніякага!

– А як жа яны той знак перашлюць? Немцы ж скроль! – па-даросламу разважыў Пятро.

– Гэта ты праўду сказаў, але ці хоць жывыя яны? Прасіў іх: хавайцесь, дурні! У балота лезыце! Не паслухалі... Бацьку не паслухалі! І ты туды ж: “Можна було на фронт пайсьці...” Ты малы яшчэ для фронту...

– А ў паліцью не малы?

– Ну, ясная справа, мог бы не ў паліцейства ўпісацца, а ў Германію паехаць! Хіба забуй, што цябе ў Германію забіралі?! Але як бы ты паехаў? Хіба нас кінуўшы? Я ўжо вельмі слабы, і тая, бачыш, днімі ляжыць, сілу мае толькі языком пляскаць... Паліцыя пакуль дала табе ратунак, сынку! Як той казаў, службы, толькі людзям гора не рабі...

Наперадзе паказаліся царкоўныя купалы, і Апанас, убачыўшы іх, паправіў на кажусе ўлогі і пасыпешліва памяняў гаворку:

– А Хрышчэнне, сынку, гэта вельмі вялікае съвято! Гэта сын Божы Ісус Хрыстос хрысьціўся і ўтапіў у Ярдані ўсе нашыя грахі... Хор сёньня съпявает не на версе, а сярод людзей. Пабачыш, як будзе хораша!.. Словам, што бацько кажа, ты ў галаве май!

На цвінтары бліжэйшаму да сябе зусім зъмерзламу старцу Апанас даў карбованца.

Служба ўжо йшла.

Людзей жа – пучкай не прапхнеш!¹¹

Пасярэдзіне царквы ўтварыўся сякі-такі праход, па якім паволі пасоўваўся старэнкі попік.

Ён мачаў у ваду букецік сухіх бясьсъмертнікаў і хрысьціў паслухмяную, урачыста-напалоханую грамаду.

Ва ўсе бакі ляцелі халодныя пырскі, і кожны з малельнікаў хацеў, каб хоць адна съвятая кропелька ў гэты момант пасаміла¹² яму на від¹³, ці хоць бы на адзеньне.

Хор съціснутымі, прастуджанымі галасамі старанна выводзіў: “Ува Ярдані крашчаю ціб’я, Госпадзі...”

За час набажэнства ніхто царкву і людзей у ёй не патрывожыў, і ўсё скончылася-завяршылася гэтак жа добра, як усё добра завяршаецца ў добрай душы.

Па службе попік пачухаў у барадзе і лагодна абвясціў:

– Бярыце ваду съвятую і хай яна будзе вам пажыўленнем на сёньня і на ўсе іншыя дні. Нясіце яе дахаты, дайце папіць сваім хворым і нямоглым і асьвяціце ёю сваё жыльлё!

Хрысьцячыся і па-дзіцячы штурхаючы адно аднаго, людзі (хто з чым – з квартамі, глечыкамі, збанкамі, слоікамі, салдацкімі кацялкамі) пасунуліся бліжэй да вялікай балеі, у якой алавяна цымнела съвятая вада.

...Апанас і Пятро вярталіся дамоў памалу, не съпяшаліся; бо зноў жа – вельмі коўзка; можна ў ваду съвятую разыліць і кухлік з далікатным вечкам тут жа – і ня згледзіш як! – разьбіш.

Ішлі, апасыльва глядзелі сабе пад ногі, таму не спакойна здалёку, а

¹¹ Пучкай не прапхнеш – вельмі шмат.

¹² Пасаміла – патрапіла.

¹³ Від – твар.

ўзрушана зблізу ўбачылі суседку Чырвончыху, якая пазынілася ў царкву са сваім сынам-партызанам.

Чырвончыха любіла паствараваць¹⁴, а такія гаваркія кабеты, як яна, заўсёды ж даюць добра глядзіць (дарма Адарка з гэтага нерававалася!), таму Чырвончыха і паздароўкалася першай і, вядома, тут жа спыталася пра Адарку.

Апанас адказаў так, як і трэба было, як вучыла жонка.

– Апанаско, і чаго твая на мяне злуе? Я ж у яе нічога ня ўкрала і не забрала! Ня ўцямлю ніяк... Ніоболіць¹⁵ мне ці што?

– Мая Адарка злая на ўсіх. На ўвесь белы съвет. У яе харакцер дурны, суседко! – сказаў Апанас. – Адсюль і ніобольство¹⁶.

– Харакцер, кажаш, дурны, – перайшла на шэпчу Чырвончыха, – а мо злуеца за тое, што я свайго Грыцка ў паліцу не пусціла? Ён жа і сабе хацеў туды ўсылед за тваім Пятром, каб ня ехаць у Германію... Мо Адарка думае, што на гэтым я нешчо выйграла?! Хай ня думае! Яшчэ ж нічога няясна, што з гэтага парцізанства будзе... Твой хоць дома, у цяпле, а мой... Во, бачыш, толькі што з лесу прыбег! Халодны, галодны... Дачакалася яго і вяду ў царкву...

– Даюць яшчэ ваду? – спытаў малады партызан Грыцко.

– А як жа, даюць! – адказаў малады паліцай Пятро.

У адной руцэ Грыцко трymаў загорнутую ў коленшчыну¹⁷ даваеную пляшку з-пад алею, а ў другой – укручаную ў газецину съвечку.

– Валёнкі твае, Апанаско, бітыя! Ногі ў такіх валёнках, як у печы! – раптам у поўны голас пахваліла Чырвончыха.

– І твае валёнкі хвайнія, суседко! – адгукнуўся ласкова Апанас.

– Дзякую табе, Апанаско! І скажы Адарцы, каб не надаражалася¹⁸ вельмі!

– Скажу...

– Пасьля съвята я да яе зайду...

– Заходзь...

На гэтым разышліся.

Калі пакіравалі ў сваю вуліцу, сутыкнуліся з двумя нямецкімі салдатамі.

Пятро наструніўся і завучана падкінуў угару правую руку – прывітаў пасінелых ад холаду ваякаў.

Салдаты нявељмі каб ахвотна, але зрабілі тое ж.

Адзін з іх, целяпаючыся ад марозу, прамовіў да другога:

– Wie schrecklich kalt ist der Winter in diesem Land!¹⁹

Другі адказаў яму:

– Ja, Friedrich, der Winter ist hier wirklich schrecklich kalt, aber guck mal – bei diesen Russen ist das Wasser im Krug nicht mal eingefroren!²⁰

Салдаты, угнуўшы плечы, патупалі сабе далей.

¹⁴ Пастараваць – пагаварыць.

¹⁵ Ніоболіць – зайздросыць.

¹⁶ Ніобольство – зайздрасыць.

¹⁷ Коленшчына – палатно.

¹⁸ Каб не надаражалася – каб не набівала сабе цану.

¹⁹ Якая страшэнна халодная зіма ў гэтым краі! (ням.)

²⁰ Так, Фрыдрых, зіма тут сапраўды страшэнна халодная, але паглядзі – у гэтых рускіх у кухліку не замерзла вада! (ням.)

“Добра, што не на мадзьяраў напароліся! – падумаў Апанас. – Тыя прычапліся б, і Пяцро не памог бы!”

Усё адно як здагадаўся пра што гаманілі немцы, Апанас, – ужо ў сваім двары, – крыху адпіўшы з кухліка съятой вады, праказаў:

– Халодная зіма цяпер! Гэта так. Дроў трэба масушча!²¹ І добрых дроў! А як цёплая зіма, сынку, то хопіць і сем метраў якога-небудзь бералозу²²...

З кастрычніка 2004

Тамачка і Драпу

1

Стары Тамачка капаў на сваім пляцы бульбу.

Бульба ўрадзіла дробная, сывінячая.

Гарбузовая лабуза²³ яе паглушыла, нарасло багата пырніку і таго воўчага зелья з белымі дробнымі кветкамі, якога ня есьць карова.

“Засцарвіў²⁴ пляц німаладу што як²⁵!” – лаяў сябе Тамачка, з натугай варочаючы капаніцай зямлю.

“Нічого, – спрабаваў сущэшыцца, – і з такой бульбай можна зімаваць... Толькі ці давядзецца...”

Зусім стаміўшыся, кінуў пад яблыню кухайку, сеў аддыхацца.

Адчуваў, што сам ужо не пасілуе дакапаць...

“Не пасілую дарьць, пасілую толькі памерці!” – такое стукнула яму ў галаву.

На яблыню тым часам грузна і маўкліва селі дзьве вароны.

“О, і гэтыя падлы як чуюць! Ужо прыпёрліся!” – тужліва пеканула ў сэрцы.

Мусіла ужо была выйсыці з хаты жонка, каб дапамагчы яму.

Але дзе ж яна?..

Чакаючы жонку, стары Тамачка раптам заснуй.

Ён спаў і думаў: “Каб гэта раней, колісъ, то на бульбянішчы пасеяў бы азімае жыта, але зараз ужо сілы ня тыя...”

2

У старасыці паспакайнеў, сыцішыўся, а ў маладыя гады свае Тамачка нарваны²⁶ быў.

Шкоду мог зрабіць з нічога.

Неяк, яшчэ пры паляках, ішоў да аднаго хутаранца па сваю сякеру; ішоў злы, бо хутаранец гэты не здагадаўся прынесці сякеру сам.

Раптам бачыць: хутаранцаў конь, як ашалелы, прэцца праста ў жыта, а за канём і сам гаспадар з крыкам-просьбаю:

– Тамачка, пераймі каня!

²¹ Масушча – багата.

²² Бералозу – вербалозу.

²³ Лабуза – гарбузынік.

²⁴ Засцарвіў – запусыціў.

²⁵ Німаладу што як – празмерна, занадта.

²⁶ Нарваны – чалавек з шалёным харектарам.

²⁷ Справіць – забраць.

²⁸ Запуставаў – згінуў.

– Не хачу тваіх баранкаў і ня буду твайго каня пераймаць! Я прыйшоў сякеру справіць²⁷! – языкнуў Тамачка, і конь вольна сабе ўляцеў у жытая.

– Каб ты запуставаў²⁸ разам са сваёй сякерай! – выгукнуў хутаранец.

Пасылья такога выгуку злосьць Тамачкава пабольшала; забраўшы сякеру, ён завярнуў на могілкі і паваліў усе крыжы.

Дык вось, пры паляках – крыжы, а пры немцах і той лад прапаў – пачаў хаты паліць!

Багата-мала, а пусыціў дымам штук пяць, відаць!

Якую ўдзень аблюбуе, падкіне ноччу пад страху агню, адбяжыць ад пажару і першаму стрэчнаму паказвае:

– Тамачка гарыць!

(Заместа “там” заўсёды казаў “тамачка”, таму яго так і клікалі.)

Калі ж найбольш цікаўныя пыталіся:

– Хто падпаліў?

Казаў:

– Хлопцы брышкуюць²⁹, п’юць і паляць!

– Якія хлопцы?

– Каб жа бачыў іх!

Здагадваліся, што паліць хаты ён, але злавіць на гарачым не маглі, хаця лавілі, можна сказаць, усе – і немцы, і паліцаі, і партызаны, і ўласціўцы, і проста людзі...

Яму шанцавала.

А каб жа нарваліся і спаймалі, то (гэта ўжо праўда!) павесілі б не на льняной вяроўцы, якая магла б і ня вытрымаць ягоных цэглаватых маслакоў, а на мацнейшай – канаплянай...

У маладыя гады Тамачка жыў як жылося – хлеб еў з таго, што каровы пасьвіў і клопату вялікага ня меў; штораніцы ішоў па вёсцы з доўгай пугай і ля кожнай хаты па-дзедаўску прыгаворваў:

Добрэ жывацэ,
Валёнкі б’яцэ,
Двор мацацэ,
Грады копаецэ,
Бульбу варыцэ,
Рэпу парыцэ,
Рыбу ловіцэ,
Курэй корміцэ,
Дзацрай робіцэ,
А корову маецэ?..

Ажаніўся ж позна – пры першых калгасах, – бо за яго ў вёсцы дзеўкі ня вельмі хацелі.

Але неяк прыйшоў у мястечка, убачыў на базары тутэйшую дзеўку і падступіў да яе з такім вершыкам:

Надобень толобень?
А як недоўбень,
То я дале подоўбень...

Так у іх заўсёды казалі хлопцы, якія хацелі ажаніцца.

– Надобень, – прывеціла Тамачку дзеўку, і ён застаўся з ёю жыць. Дзеўку звалі Драпу, і спачатку ён ня мог разабраць, ці гэта імя такое,

²⁹ Брышкуюць – дурэюць.

ці мянушка, а пасъля падумалася яму, што гэта ўсё разам – (імя і цьвяльба) – хіба ж так не бывае?!

Бацькам Драпу не спадабалася, што яна бяз іхняе ласкі і не за свайго, мешчаніна, а за мужыка пайшла!

Ды яшчэ пастуха!

У мястэчку ж пра такіх, як Тамачка, баялі: з мужыком знайся, а хаты не паказвай!

Таму бацькі пратурылі Драпу з хаты.

Каб узьбіцца на сваё жыльлё, Тамачка кінуў пастухоўства, наняўся лес валіць, і не было таго дня, каб вяртаўся з лесу, а плечы вольныя былі – то плашку дубовую нёс, то калодку смаловую, то дошку-саракоўку, а то кроквіну.

А тое, на што плячэй не хапіла – канём навазіў і яшчэ да зімы ўлез з Драпу ў сваю хату.

Хоць і натуры дурнаватай, а работу любую ўмеў.

І Драпу любую работу ўмела, натуру маючи таксама ж не зусім разумную – з Тамачкам любілася мала, больш брахала на яго.

Іншы раз ён браўся за клямку, каб увайсьці ў хату і тут жа прылашчыцца да Драпу, а яна, чуючи што ён хоча яе сярод бела дня памацаць, праз вакно з крыкам уцякала:

– Халеру я табе дамся!

Калі ж хацеў што прыдбаць, то зноў халеру ўспамінала:

– На халеру яно!

Калі ж халера не памагала, тады казала гэтак:

– Насары на яго!

А калі Тамачка намерваўся якія-небудзь перастановы ў двары ці ў хаце зрабіць, то ахалоджвала яго лямантам:

– Хай хворэе!³⁰

Тамачка называў Драпу калухай³¹, бо часам любіла яна ўмыцца мыльнай вадой, якая заставалася пасъля яго галенъня; съмецьце вымітала не за парог, а пад печ; халат жа свой бог ведае колькі гадоў насліа і ні разу не папрала, – баялася, каб не паліняў...

Драпу вельмі не любіла гарэлачнага духу, а Тамачка, да слова сказаць, п'яніцам і ня быў: за ўсю сваю жытку адно два разы й выпіў.

Першы раз пры Сталіне.

Калі прышкандыбаў да хаты, Драпу тады адразу ж падсунулася да яго:

– Ты шчо! Мо, п'яны? Ануенно, хукні!

– А ты рот разяй! – папрасіў Тамачка.

Як і было папрошана, даверлівая Драпу шырока разявіла рот, і Тамачка, сабраўшы поўна сыліны, плюнуў ёй праста ў адкрытае горла...

Другі раз узяў чарку ўжо пры Хрушчове.

І зноў Драпу, блізка падсунуўшыся, тое ж пракавеліла:

– Ануенно, хукні!

Гэтым разам не прасіў разяўляць рот, а так ляскунуў кулаком ёй у галаву, што яна паляцела праз усю кухню, патыліцай грымнулася аб вушак і аглухла.

Доўга ляжала як нежывая.

³⁰ Хай хворэе – хай застаецца на месцы.

³¹ Калуха – неахайнайя.

Мусіў быў выліць на яе цэбар вады і з таго часу ня піў ужо зусім... За ўчыненае ёй калецтва злосыці на Тамачку Драпу ня мела, нават да доктара не пайшла, але глухаты сваёй саромелася і на людзях удавала з сябе чуйную.

Суседзі, калі Тамачкі не было дома, строілі з яе съмешкі.

– Драпу! – гукалі, заходзячы ў двор.

– Дзяньнідобра! – адказвала яна, упэўненая, што з ёю здароўкаюцца.

– Драпу, пацалуй у сраку папу! – дурэлі суседзі.

– Няма дома, – заключала Драпу, думаючы, што пытаюцца ў яе пра Тамачку.

3

Тамачка спаў пад яблыняй і яму сынілася, што на яблыні, на самай верхняй галіне, увачавідкі зъявіўся-высьпей вялізны, як гарбуз, чырвоны яблык.

“Толькі адзін яблык! I больш няма! I такі вялікі! Як знак нейкі?! Але які?” – ня мог даўмецца.

Добра было б яго зъняць і пакаштаваць, але Тамачку ў ягоныя цяперашнія гады ці далезыці да той галіны...

А яшчэ на той галіне сядзелі дзьве вароны, і Тамачка падумаў пра іх: “Падлы, каб вас людзі елі, то менш було б вас на съвеце!..”

Яму сынілася далей.

Ставячы ногі праўцом (ад старасыці яны ўжо ня гнуліся), да яблыні прыцынгала Драпу; прыцынгала гэта падышла, съцягла з галавы хустку, съціснула яе ў чорнай жмені і пажалілася:

– Мне ў грудзях важко... Як падымается зранку, то робіцца горш у костках, чым гэта як зьвечара лажысьця... Дождж будзе... Бачыш, які па небе памаг³² пльыве!

Тамачка вачыма адказаў: бачу...

Драпу стаяла – нямоглая, бяскрыўдная, бездапаможная і па-жаночы няшчасная.

Пяць разоў у яе чэраве дзіця завязвалася, і пяць разоў яна крывёю зыходзіла!

Драпу – яго жонка, скалечаная ім!

Усе гады з ёю пражыў і зусім нядобра пражыў, а яна вось, хоць і дыхае ледзьве, а прыйшла падсобіць яму дакапаць бульбу...

І тут у Тамачкавай душы нешта зварухнулася цёплае, дзіцячае, вінатае, і ў сваім съне ён, як хлапчук, падхапіўся з кухайкі, паглядзеў на верх яблыні, на той дзіўны, мусіць жа, вельмі салодкі яблык і паказаў на мігах Драпу: я хачу, жонка, гэты яблык табе дастаць; ён як мёд; я хачу, каб ты яго зъела; я хачу цябе пачаставаць; я зараз палезу на яблыню...

Драпу шчасльіва затрымвалася, занепакоілася; радасна захвалявалася і адчула, што так (па-маладому!) яна ніколі не хвалявалася; у слабыя грудзі набегла крынічная прыемнасьць, а на вочы такія ж прыемныя сълы.

Драпу ўдзячна сказала:

³² Памаг – хмара.

– Ня трэба лезьці. Яблык зараз сам упадзе...

– Зараз?! – на мігах не паверый Тамачка.

– Зараз, – упэўніла яго Драпу.

Яна ўзяла капаніцу, махнула ёю над сабой (сіла на гэта знайшлася!) і зычна крыкнула на варон:

– Кыш, каб на вас даліна найшла!

Вароны спудзіліся, закружыліся над яблыній, на ўсё мястэчка – ажно да холаду ў крыві! – закаркалі, і ад іхняга прарэзылівага каркання з самай высокай галіны Тамачку проста ў далоні ўпаў вялізны чырвоны яблык.

29 верасьня 2004

